

ŞEMS-İ TEBRİZİ ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

MERDAN HANYEV

Biz bu makalemizde Şems-i Tebrîzî'nin bibliyografyasını çıkarmak üzerine Türkiye'de ve Türkçe'de yazılan kitap, makale, roman ve ansiklopedi maddelerini derledik. Hakkında hakikat ile gizemin hep iç-içe geçtiği Şems-i Tebrîzî (1186-1247) akademik araştırmalarında hâlâ bir cihetiyle gizemli tarafını muhafaza etmektedir. Son elli yılda üzerine birçok yazı ele alınan Şems-i Tebrîzî hakkında özellikle son on beş yılda çalışmaların çoğaldığını görmek mümkündür.

Tarama yöntemi kullandığımız bu araştırmamızda doküman incelemesi analizi üzerinden gerçekleştirildi. Başta Şems-i Tebrîzî üzerine yazılmış kitaplar olmak üzere, makale, tez ve konuyla ilgili yazılmış bazı romanlar incelenmiştir. Araştırmamızda İSAM kütüphanesinin online katalogları, İlahiyat makaleleri veri tabanı, TDV İslam Ansiklopedisi maddeleri, Ulakbim Dergi sistemi ve Ulusal YÖK tez merkezi verileri üzerinden vuku bulmuştur.

Şems hakkında bilgilerimiz başta kendine atfedilen *Makâlât/Konuşmalar* eseri olmak üzere temelde üç arifin eserlerinden istihraç edilir. Bunlar Mevlânâ'nın eserleri, Sultan Veled'e atfedilen *İbtidânâme* ve

Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* eseridir. Ancak Türkiye'de yakın tarihte Şems-i Tebrîzî üzerine birçok araştırma makalesi ve bazı eserler kaleme alınmıştır. Popüler kültür ve fantastik roman türleri bir kenara bırakıldığında Şems üzerine yazılan eserler ve makaleleri üç gruba ayırmak mümkündür. Şems'in hayatına dair yazılar, Şems'in Mevlânâ'ya etkisi ve tasavvufi görüşleri başlığı altında değerlendirilecek yazılar ve son olarak hakkında yazılan edebi eserler. Biz de bu araştırmamızda bu tasnif üzerinden Şems-i Tebrîzî hakkında yazılan eserleri tanıtacağız.

Şems-i Tebrîzî'nin Hayatı Hakkında Eserler

Şems-i Tebrîzî'nin hayatı hakkında diğer düşünürlere nispeten daha az bilgiye sahibiz. Türkçe'de ele alınan hayatı hakkındaki bilgiler temel olarak TDV İslam Ansiklopedisi'nden edindiğimiz bilgilerdir. Bu ansiklopedilerinde referansı temel olarak Şems-i Tebrîzî'nin kendine atfedilen *Makâlât* eseri ve Eflâkî'nin *Âriflerin Menkıbeleri* eseri üzerinden gerçekleşmiştir.

1 Arifi Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986-1987, I-II.

Şems-i Tebrîzî'ye ait olduğunu bildiğimiz *Makâlât* Mehmet Nuri Gençosman tarafından 1874-75 yıllarında (*Konuşmalar I-II* şeklinde) Türkçe'ye çevrilmiştir.² *Makâlât* Şems-i Tebrîzî'nin tasavvufî sözlerinden, fikirlerinden, menkıbelerinden, Mevlânâ ve diğer sufilerle konuşmalarından, hayatına dair anekdotlardan meydana gelir.³ Bu bağlamda *Makâlât* ansiklopedi maddeleri başta olmak üzere Şems'in hayatına dair bir çok bilgiye doğrudan kaynaklık eder. Nitekim Ceyhan'ın yazdığı "Şems-i Tebrîzî" maddesi de söz konusu Şems'in hayatı olduğunda *Makâlât*'a sıklıkla başvurur.⁴ Madde sadece birincil kaynaklarla sınırlı kalmayıp çağdaş araştırmaların da (Abdülbaki Gölpınarlı, Mikayil Bayram ve benzeri gibilerin) görüşlerine yer verir. Bu bağlamda Ceyhan'ın DİA maddesi Şems'in hayatına dair Türkçe'de yazılan hem nitelikli hem de birçok görüşün yer verildiği yazıların başında gelir. Yazar Şems'in hayat hikayesine ilaveten onun tasavvufî görüşlerini, hakkındaki iç-içe geçmiş gerçek ve gizemli iddiaları birbirinden ayırarak anlatır.

Şems'in hayatına dair önemli eserlerden biri de M. Önder'in *Şems-i Tebrîzî: Aydınlık kapı* eseridir. Önder yaklaşık yetmiş sayfalık *Şems-i Tebrîzî: Aydınlık kapı* eserinde Şems-i Tebrîzî'nin mânevî halleri üzerinden bir hal okuması yapar. Bunu da kronolojik olarak Şems-i Tebrîzî'nin doğumu, Konya'ya yolculuğu, Konya'da başına gelenler, Mevlânâ ile tanışması ve gizemli ölümü/

kayıbı üzerinden kurgular. Ona göre Şems-i Tebrîzî özellikle Mevlânâ ile buluştuktan sonra kendi yolculuğunun hikmetini ve kemalini keşfetmiştir. Bundan dolayı eserin son kısmını Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ üzerindeki etkisini incelemiştir. Çünkü yazara göre Şems-i Tebrîzî'nin ulaştığı tasavvufî mertebenin hikmeti ancak Mevlânâ ile olan ilişkisinde kemalini bulmuştur.

Demirörs *Aranılan sevgili...*⁶ eserinde hususi olarak Şems-i Tebrîzî'nin şahadetinden sonra Mevlânâ'nın Şems'i aramak üzere Şam'a (Dımaşk'a) olan seferlerinin illet ve hikmetleri üzerinde bir değerlendirmede bulunur. Asırlar sonra Fransız filozofu Soren Kierkegaard'ın *Korku ve Titreme* eserindeki Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmek için gittiği yolculuktaki tefekkür etme örneğinde olacağı gibi burada da Mevlânâ'nın Şems'i aradığı süreç zarfında onu harekete geçiren haller ve kaygılar araştırılır. Bazı rivayetlerde iki, bazılarında üç bazılarında ise Mevlânâ'nın dört kere ayrı ayrı Şems'i bulmak için Dımaşk'a yolculuk yaptığı söylenir.⁷ Yazara göre Mevlânâ'nın eserlerinin ana fikirlerini bu yolculuklardaki mânevî halleri/tecrübeleri oluşturur. Yaklaşık yüz küsur sayfadan müteşekkil olan bu eser her ne kadar yer yer İslam tasavvufunun ana konuları üzerinden benzerlikler kurarak Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ'nın tasavvufî görüşlerine yer verse de özü itibariyle Şems'in aniden kaybolma hikmetine ve

2 Şems-i Tebrîzî, *Konuşmalar: Makalat I-II*, (645/1247), Derleyen: M. Nuri Gençosman, Hürriyet yayınları, İstanbul-1975.

3 Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrîzî", TDVİA, Ankara-2010, c.38, ss. 511-516, s.515.

4 Ceyhan, "Şems-i Tebrîzî", 511-516.

5 Mehmet Önder, *Şems-i Tebrîzî: Aydınlık kapı*, Balkanoğlu matbaacılık, Ankara-1963.

6 Niyazi Demirörs, *Aranılan sevgili: Hazret-i Mevlânâ Şems-i Tebrîzî Hazretlerini Şam'da Niçin Aradı*, Ankara-1965.

7 Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrîzî", TDVİA, Ankara-2010, c.38, ss. 511-516, s.513.

Mevlânâ'nın o inciye arama yolculuğuna odaklanır.

Şems üzerine yazılan eserlerin ortak taraflarından biri bilgilerin Şems-Mevlânâ ikilisi üzerinden edinilmesidir. Başka bir ifadeyle Şems kendinin bilinmesini Mevlânâ'ya borçlu olması, Mevlânâ ise Şems sayesinde kendini keşfetmiştir. Nitekim Güven'in İngilizce yazdığı Safi Arpaguş'un Türkçeye çevirdiği "Mevlânâ Ceâleddin ve Şems-i Tebrîzî"⁸ başlıklı on dört sayfadan müteşekkil araştırma makalesi özel olarak Şems'in Konya'ya gelmesi ve Hz. Mevlânâ ile tanışması sonrasına odaklanır. Makalenin diğer yazılardan ayırt eden özelliği Şems ile Hz. Mevlânâ'nın birlikte geçirdikleri iki küsur yıl üzerine Farsça, Türkçe, Arapça ve İngilizce kaynaklarda geçen bilgileri birbirleriyle mukayese ederek, bazen bir görüşü destekleyici fikir bazen de farklı izahlara yer vererek yazılmış olmasıdır. Bu bağlamda hacim itibarıyla çok geniş olmasa da kaynak ve araştırma itibarıyla oldukça olayların ve bilgilerin sıkça örüldüğü bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başta da dile getirdiğimiz gibi Şems'e dair bilgilerimizin en yakın kaynağı onun *Makâlât* eseridir. Ancak *Makâlât*'in Şems'e aidiyeti ve içindeki konular hakkında araştırmacılar arasında ihtilaflar da yok değildir. Bu konu üzerine araştırma yapan Eryılmaz tartışmalar içeresinde benimsediği tarafı şöyle özetler: "Her ne kadar *Makâlât* adlı esere çoğu bilgin ve araştırmacı

ihtiyatla yaklaşılsa da eserin üslubuna ve olaylara yaklaşım tarzına baktığımızda cüz'i yerleri hariç, eserin Şems'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Şems kitap yazmaya karşı çıktığı için Mevlânâ'nın talebeleri ve müritleri, onun sohbet meclislerindeki konuşmalarını not alıyordu. Daha sonrasında bu konuşmaları iki ciltlik bir eser şeklinde derlemişlerdir. Hatta Şems'in kendisi *Makâlât*'ında buna değinmektedir. Bu eserde Şems'in hayatına dair az-çok bilgi edinmek mümkün."⁹ Dahası yazarın iddiasına göre Mesnevi'de geçen "çoğu kıssa ve hikâyeyi Mevlânâ; ya doğrudan bu eserden almış ya da üzerine eklemeler yapmıştır."¹⁰ Böylece bu makale Şems hakkındaki bilgilerimizin neden ve niçin *Makâlât*'a borçlu olduğunu temellendirmiş olur.

Şems üzerine yazı yazarların yolu öncelikle ansiklopedi maddelerinden, ardından Mevlânâ'nın eserlerinden ve nihayetinde de *Makâlât*'tan geçer. Bu sıralamayı birçok araştırma makalesinde görmek mümkündür. Örneğin Güllece "Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî"¹¹ başlıklı sempozyum metninde iki sūfî düşünürün hayat hikayelerini özetler. Her ikisinin doğumundan ölümlerine kadar geçen süreçleri temel ansiklopedi bilgileri etrafında anlatır. Yazar Şems'in ve Mevlânâ'nın dünyaya geldiği yıl, yer ve zaman dilimi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, Şems'in Konya'ya ilk gelişini, devamından Konya'dan gidişini ve tekrardan ikinci kere Konya'ya geri gelişini, sonra yine ortadan kaybolmasını ve son

8 Rasih Güven, "Mevlânâ Ceâleddin ve Şems-i Tebrîzî", Çev: Sâfi Arpaguş, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 27 (2004/2), 135-148.

9 Aydın Eryılmaz, "Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî", Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 4, Sayı: 2, Aralık 2022, 131-141.

10 Eryılmaz, "Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî", s.133

11 Hüseyin Güllece, "Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî", *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu*, Şanlıurfa-2007, 11-23.

*Güvercin şeklinde
istiflenmiş besmele.
İslam Sanatları
Müzesi, Berlin*

olarak Şems'ten sonra Mevlânâ'nın tavır ve tutumunu anlatır. Bu anlatıları kaynak olarak Eflâkî, Sipehsâlâr¹² ve Gölpınarlı'nın eserlerine dayandırır. Bu bağlamda bu makale Şems'in hayat hikayesini ayrıntıya

girmeden anlatan bir hüviyete sahiptir. Bilindiği üzere Şems Konya'da yaklaşık iki buçuk yıl bulunur.¹³ Hakkında en çok bilginin bulunduğu 1244-1247 yıllar arasında Şems'in Mevlânâ ile olan ilişkisi

12 Sipehsâlâr, Ferîdûn b. Ahmed, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977.

13 Erkan Türkmen, *Şems-i Tebrizi'nin Öğretileri*, Nüve kültür merkezi, Konya-2014, s. 9

özel olarak birçok araştırmamanın konusu olmuştur. Örneğin Çetinkaya'nın "Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya Gelişi ve Mevlânâ Dostluğu"¹⁴ araştırma makalesi bu iki yıl üzerine odaklanır. Yazarın temel iddiası Şems Mevlânâ'yı uykusundan uyandırmıştır. Kendi ifadesiyle: "Aslında Şems-i Tebrizi'nin gelişi, Mevlânâ'nın kendine gelişini, kendi kendini buluşunu doğurmuştur. Mevlânâ, kaybolan Şems'i kendi ruh ve bedeninde bulmaktadır. Şems, Mevlânâ'ya salt aklın, rasyonalizmin zincirinden kurtulmanın formülünü vermiştir. Sûfilik yaşadığı bir tecrübe olmasına rağmen yine de sıradan bir din bilgini olarak yaşayan Mevlânâ, Şems'le tanıştıktan sonra aşkıdan çoşan ve kaynayan okyanus halini almıştır."¹⁵ Bu bağlamda yazar araştırmasında doğrudan Şems'in Mevlânâ üzerindeki etkisini inceler. Bunu yaparken de iki sufinin hallerinin tasavvuf literatüründeki karşılıklarını da izah eder. Böylece makale iki düşünürün hayatlarını, hallerini ve birbirlerine tesirlerini iç içe örererek son haline kavuşur.

Son olarak Şems ile Mevlânâ arasındaki ilişkiyi modern felsefi konularının içine zerk ederek incelemeye tabi tutan Doru'nun "Dîvân-ı Kebîr'de Kavramsal Kişilik Olarak Şems-i Tebrizi"¹⁶ araştırma makalesinden söz etmek gerekir. Bu yazı Mevlânâ'nın felsefi ve tasavvufî görüşlerinin kaynağının Şems olduğunu iddia eder. Şems, bir imkândır Celâleddin'e, Şems bir sonsuzluktur Celâleddin'e, Şems, bir çokluktur Celâleddin'e, Şems, bir varlıktır

Celâleddin'e, Şems, Tanrı'dır Celâleddin'e, Şems, sonsuzluk ve sınırsızlıktır Celâleddin'e, Şems, bir bakıştır Celâleddin'e, Şems, baştan başa bir yüzdür Celâleddin'e, Şems, bir oyundur Celâleddin'e, Şems, aşktır Celâleddin'e ve Şems, bahanedir Celâleddin'e başlıkları üzerinden yazar Mevlânâ'nın fikri kaynaklarının temellerini Şems'in inşa ettiğini söyler.

Şems-i Tebrîzî'nin Tasavvufî Görüşlerine Dair Eserler

Şems'in tasavvufa dair görüşleri aslında doğrudan hayat hikayesiyle özdeşlik barındırır. Başka bir ifadeyle Şems bir hal yaşar, buna şahit olan Mevlânâ ve diğer müritler durumu yazıya geçirirler. Böylece Şems özellikle kendisinden sonra Mevlânâ üzerindeki bıraktığı tesirleri araştırmacılar tarafından tasavvufun ana konularıyla irtibatlı bir şekilde anlatılır/anlaşılır. Çünkü Melami meşrep birçok sufide görüldüğü gibi Şems'de yazı kaleme almayı tercih etmemiş ya da gerek görmemiştir. Her şeyden önce Şems bir bakıma Mevlânâ sayesinde tanınmıştır. Bundan dolayı Şems'in tasavvufî görüşleri bir bakıma aslında Mevlânâ'nın da düşünceleridir. Aralarındaki dostluk ve yakınlık aslında birazda ruhsal/bilişsel ittihat olarak kabul edilmesi tesadüfüdür.

Son yıllarda Şems üzerine akademik ve edebi çalışmaların sayıca artış gösterdiği gözlemlenir. Ancak her şeye rağmen Türkiye'de Şems-i Tebrîzî hakkında

14 Bayram Ali Çetinkaya, "Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya Gelişi ve Mevlânâ Dostluğu", Konya Kitapı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya, İlmî Hayat: III. Cilt, Konya:2023, s. 343-371.

15 Çetinkaya, "Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya Gelişi ve Mevlânâ Dostluğu", s. 344.

16 M. Nesim Doru, "Dîvân-ı Kebîr'de Kavramsal Kişilik Olarak Şems-i Tebrîzî", içinde: *Kişiler ve Eserler: Düşünce Bilimleri II (Felsefe)*, Editör: M. Nesim Doru – Kamuran Gökdağ, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin-2024, ss-191-202.

en kapsamlı akademik araştırma çıktılarında birini 2009 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Hz. Şems sempozyumunun yazıları oluşturur.¹⁷

Nefes Yayınları tarafından kitap olarak basılan bu sempozyum üç açılış konuşması 19 makalenin tebliğinden oluşmaktadır. Bu 19 makalenin ikisi hariç (a. Şemseddin Tebrîzî'nin Hayatı ve Ölümü, b. Hz. Şems Mezarlığı ve Kaldırılan Mezar Taşları) diğer tüm makaleler Şems-i Tebrîzî'nin hayatıyla özdeşleşen tasavvufî görüşlerine odaklanmıştır. Başta Mevlânâ ile olan ilişkileri olmak üzere Şems ile Beyazid Bestamî bağlantısı, Şems ile felsefecilerin ilişkileri ve daha çok Şems-i Tebrîzî'nin hayatı üzerinden gerçekler ve kurgular bu sempozyumun temel konularını oluşturmuştur.

Şems hakkında yazılan derleme kitaplardan biri Arif Etik'in *Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ*¹⁸ eseridir. Arif Etik bu eserin girişin de yaklaşık 25 sayfa Şems-i Tebrîzî'nin ve Mevlânâ'nın hayat hikayelerini anlatır. Daha sonra kısaca Mesnevi'den ve Şems hakkında anlatılan menkıbeler yer verir. Geri kalan eserin üçte ikilik kısmında ise ezel nedir, şimdi nedir, akıl ve makul, can ve ruh, peygamber, dünya hayatı, iman, ölüm ve kıyamet, aşk ve aşıklar gibi konular üzerinden alemleri yaratan vasfı itibarıyla Allah-insan ilişkisini ele alır. Buna benzer konuları Türkmen'in, *Şems-i Tebrizi'nin Öğretileri*¹⁹ kitabında da görmek mümkündür.

Türkmen'in çalışması Şems-i Tebrîzî'nin *Makâlât*'ı üzerinden tasavvufun ana kavramları etrafında birçok konuyu kısa başlıklar üzerinden açıklama üzerine kurgulanmıştır. Her ne kadar eser içindeki konular altı başlık altında toplansa da bunlarını içeriğini tasavvufun konuştuğu birçok tali başlıklar oluşturmaktadır. Özellikle Allah-insan ilişkisi, fark-cem makamları, velilik-nebilik konuları ve vecd üzerinden sâlikin sarhoşluk ve ayıklık durumları birbirleriyle bağlantılı bir şekilde anlatılır. Yaklaşık iki yüz sayfadan oluşan çalışma edebi anlatıya düşmeden mümkün mertebe tasavvufî konular üzerinden Şems'i ve onun düşüncelerini inceler.

Şems üzerine araştırmaların önemli kısmını yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi Şems'in Mevlânâ'ya tesiri, Mevlânâ'nın Şems'in hakikatinin ortaya çıkmasının vesilesi gibi iki yönlü anlatılar oluşturur. Nitekim Eryılmaz'ın "Mürde Budem Zinde Şodem Gazeli Özelinde Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ'ya Tesiri" makalesi bir cümlelerin açılımı/şerhi üzerinden Şems'in Mevlânâ üzerindeki etkisini inceler. Yazar bu ve benzeri beyitlerin/ifadelerin Mevlânâ'nın dünyasını hem ruhsal hem de fiziksel olarak değiştirdiğini savunur. Ona göre: "Mevlânâ'nın Şems'ten önceki halini âlim ama âşık olmayan bir Gazzâlî olarak niteleyenler de vardır. Zira Mevlânâ, Şems'ten önce bilgi, birikim olarak büyük bir âlim idi ama âşık bir arif değildi, görüşü yaygındır. Zaten daha önceki ruh ve duygu durumunu *'ölmüş'* olarak niteleyen Mevlânâ

17 TÜRKKAD İstanbul Şubesi, *Güneşle aydınlananlar: Hz. Şems*, Nefes Yayınları, İstanbul-2009.

18 Arif Etik, *Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ*, Sebat yayınları, Konya.

19 Erkan Türkmen, *Şems-i Tebrizi'nin Öğretileri*, Nüve Kültür Merkezi, 2014.

da bu söylemi destekler niteliktedir. Fakat bu değişim sadece ruhî (içsel) yönlü olmayıp fiziksel (dışsal) bir değişimi de kapsamaktaydı.”²⁰ Çünkü zamanında bu iki sufînin hallerine şahit olan müritler bu değişimleri hem yazılı hem sözlü olarak sonraki nesillere aktarmışlardır. Böylece yazar Mevlânâ’nın kendi hayat yolculuğunda Şems’e bağlı olarak üç döneminin olduğunu ileri sürer. Ona göre: “Mevlânâ’nın Şems’ten önceki halini ‘ham’, ondan uzak düşme dönemini ‘pişme’ ve ondan sonraki dönemi de ‘yanma’ dönemi olarak adlandırabiliriz. Üç değişim-gelişim dönemi olarak nitelendirilen bu evreleri Mevlânâ ‘Hamdım, yandım, piştim’ sözleriyle özetlemektedir.” Bu bağlamda Eryılmaz’ın bu makalesi Mevlânâ’yı bilindiği anlamda büyük bir düşünür/sufî yapanın doğrudan Şems olduğunu savunur.

Eryılmaz’ın incelediği konuyla içerik olarak çok yakın olan bir diğer çalışma Küçük’ün “Şems-i Tebrîzî’nin Tasavvufî Meşrebi ve Mevlânâ’nın Düşüncelerine Tesiri”²¹ adlı araştırma makalesidir. Birçok konuda benzer kaynakları kullanan yazarlar sadece makalenin kapsamı ve bazı yorum farklılığı itibariyle farklılaşırlar. Örneğin küçük Şems’in mizacının Melamilige çok müsait olduğundan bahseder.²² Dahası Şems-Mevlânâ ilişkisini Hızır-Musa ilişkisine benzeter. Diğer araştırma makalelerine göre hacımı geniş olan Küçük’ün çalışması genel ansiklopedik bilgilerin yanında nazı özel yorumları da içerir.

Son olarak kısaca Şems üzerine yazılan iki yüksek lisans tezinden biri olan Elif Erkan’a değinmek gerekir. Erkan yüksek lisans araştırmasında Mevlânâ’nın üç eseri üzerinden Şems-i Tebrîzî’nin Hz. Mevlânâ tarafından nasıl anlatıldığını inceler.²³ Kısa bir çalışma olan tez Mevlânâ’nın Şems’i nasıl anladığını incelemeye tabi tutar. Metin tahlili üzerinden incelenen tez temel olarak Şems çalışmalarına hatırı sayılır katkıda bulunmuştur.

Şems-i Tebrîzî Hakkında Yazılan Edebi Eserler

Hem yaşamı hem mizacı hem de bize aktarılan ifadeleri incelendiğinde Şems’in bilgeliğinin edebi üslubuyla da uyumlu olduğu görülür. Özellikle *Makâlât*’da örnek verdiği tasvirler ve hikayeler bu kanaati pekiştirir. Bu durumun doğal sonucu olarak Şems üzerine Türkçe’de birçok edebi (hikaye, roman ve deneme) yazılar kaleme alınmıştır. Bunların içinde öne çıkanlardan biri Sinan Yağmur’un *Aşkın Gözyaşları Şems-i Tebrîzî: Biyografik Roman* adlı eseridir.

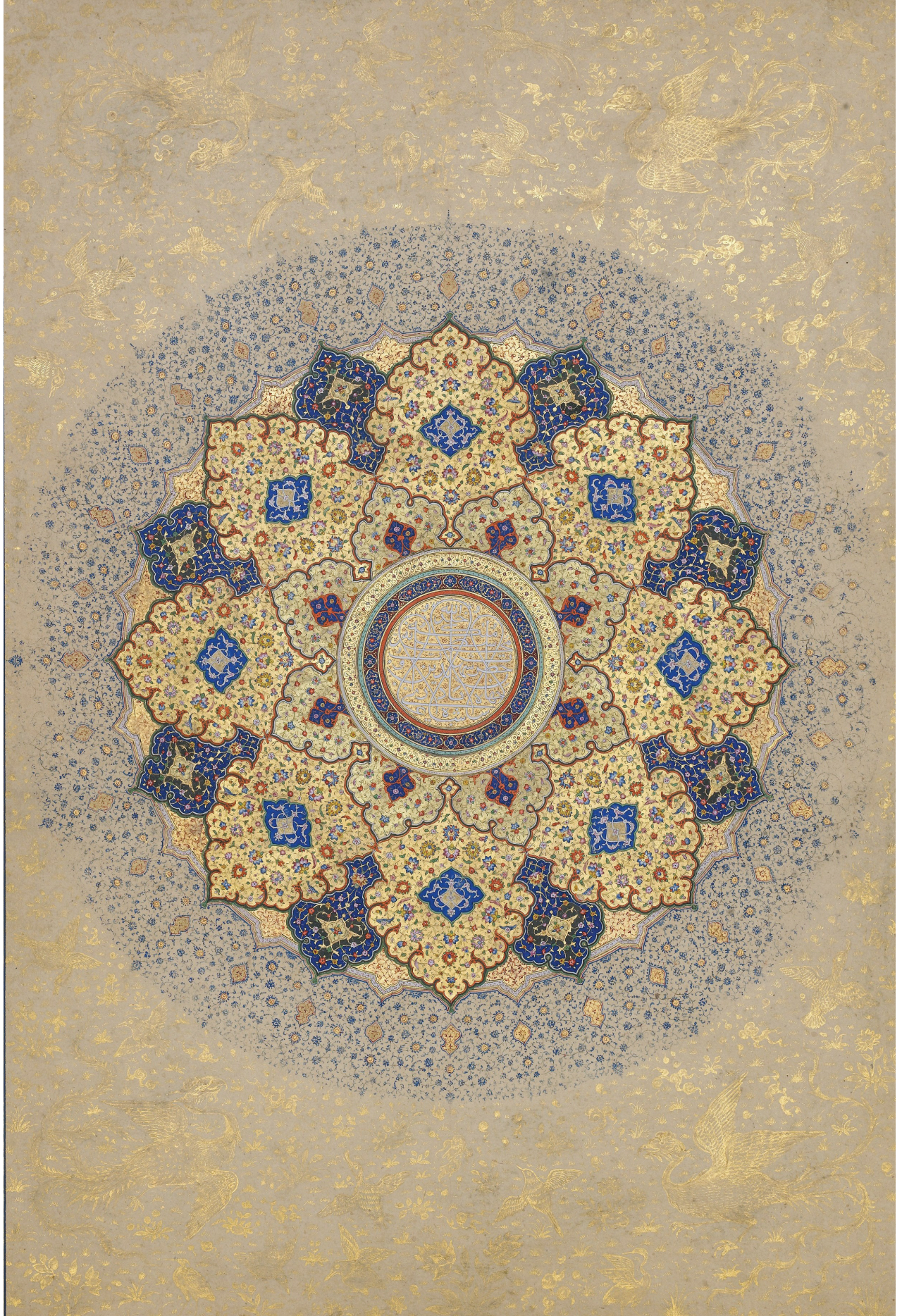
Yağmur’un kaleme aldığı bu eser kronolojik olarak Şems-i Tebrîzî’nin ailesi, çocukluğu, gençliğinden başlayarak Konya’ya gelişi ve devamındaki Mevlânâ ile tanışma süreçlerini inceler. Yazar Şems hakkındaki tarihi bilgileri ve yaşadığı tasavvufî halleri edebi bir üslup üzerinden iç içe örer. Eserin dörtte birine tekabül eden başlangıç

20 Aydın Eryılmaz, “Mürde Budem Zinde Şodem Gazeli Özeline Şems-i Tebrîzî’nin Mevlânâ’ya Tesiri” *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 3(7 ,2022), 223-240, s.223.

21 Osman Nuri Küçük, “Şems-i Tebrîzî’nin Tasavvufî Meşrebi ve Mevlânâ’nın Düşüncelerine Tesiri”, *Tasavvuf İlmî Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 24 (2009/2), s.11-38.

22 Küçük, “Şems-i Tebrîzî’nin Tasavvufî Meşrebi...”, s. 19-20.

23 Elif Erkan, “Hz. Mevlânâ’nın Eserlerinde Şems-i Tebrîzî”, Konya, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

*Tezhibli bir sayfa.
Metropolitan
Müzesi, New York*

kısımları nispeten kronolojik olarak ilerlese de geri kalan dörtte üçlük kısım Şems'in Mevlânâ ile tanıştıktan ölümüne/kaybına kadar olan süreci inceler. Özellikle Şems'in kaybolma ve Mevlânâ'nın onu arama sürecini kendine has edebi üslubuyla uzun uzadıya anlatır. Örneğin Şems'in Konya'dan ayrılma sürecini şöyle anlatır: "1246 yılının Mart ayı başlarında, ansızın Konya'dan kayboluvermişim. Konya'ya geldiğimi kimse görmemişti, gittiğimi de kimsenin görmemesi gerekiyordu. Gelişim davetsizdi. Gidişim de elvedasız olsun istedim. Gitmem artık kaçınılmazdı. Kaçış değildi gidişim. Kimseye dargın da değildim... Mevlânâ'yı seviyorsam gitmeliydim."²⁴ Böylece yazar Şems'in öldüğüne ya da öldürüldüğüne dair görüşlere katılmadığını aksine kasıtlı olarak Konya'yı terk ettiğini savunur. Eserin sonunu ise aşkın şهادeti konusuyla bitirir.

Şems'in hayatını edebiyat ve tasavvuf düşüncesiyle birleştirerek anlatan yazılardan biri Mustafa Özdamar'ın *İrfan Güneşi Hazreti Şems*²⁵ eseridir. Özdamar'ın yaklaşık iki yüz elli sayfalık *İrfan Güneşi Hazreti Şems* eseri belli başlı kalıp bilgilerin, *Makâlât*'ta geçen temsil gücü yüksek ifadelerine ve Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde geçen ifadelerin bir tür derlemesinden oluşur. Doksan alt başlıktan şekillenen eser yer yer pirlere ve gizlenmiş eserleri, tekke ve medrese, Arş ve Hz. Peygamber, Divân-ı Kebir gibi birbirinden farklı başlıklara yer verse de bütüncül bir şekilde Şems'in ifadelerini edebi üslupla tahlil eder. Özellikle iki deniz, gönül riyazeti, sarhoşluk denizi, gel

eksik kalma, varlık göğü, canda hayran, can sensin vb. başlıklar üzerinden Hz. Mevlânâ ile Şems'in arasında geçen dostluk ve yakınlık eserde bir adım öne çıkarılır. Bazı yerlerde ise hiç yorum dahil edilmeden Divân-ı Kebir'de geçen ve yazar tarafında tercih edilen ifadeler kısa cümleler halinde alt-alta sıralanır. Böylece yazar Şems'in hayatını ve tasavvufi görüşlerini Mevlânâ'nın dilinden belli başlı öne çıkan ifadelerle hikayeleştirerek izah eder.

Şems hakkında yazılan romanlar doğrudan bu araştırmamıza konu olarak değerlendirilmemiştir. Ancak Şems üzerine yazılan romanları değerlendiren bazı çalışmalara değinmenin faydalı olduğu düşünülmüştür. Bunlardan biri V. Yalap'ın "Türk Romanında Kurmaca Bir Figür Olarak Şems-i Tebrizi"²⁶ başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır. Yalap yüksek lisans tez çalışmasında Şems-i Tebrizi'nin gerçek hayat hikayesinden ve tasavvufi meşrebinden ziyade edebiyatçılar tarafından bir kurmaca figür olarak alımlanışını araştırır. *Bab-ı Esrar, Aşk, Diyar-ı Aşk, Aşkın Gözyaşları Tebrizli Şems* romanları üzerine belli başlı tahliller yapar. Buna yakın bir çalışma makalesi S.Akpınar tarafından araştırma konusu yapılır.

Akpınar "Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizi ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî" başlıklı araştırma makalesinde son yıllarda Şems üzerine yazılan romanların sayıca çoğaldığını örnekleriyle temellendirir. Yazar incelememize esas olan *Bab-ı Esrar, Aşk, Aşk Peygamberi, Tebriz'in Kış Güneşi* romanlarını

24 Sinan Yağmur, *Aşkın gözyaşları Şems-i Tebrizi: Biyografik roman*, Karatay Akademik Yayınları, Konya-2010, s.124.

25 Mustafa Özdamar, *İrfan Güneşi Hazreti Şems*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul-1999.

26 Volkan Yalap, "Türk Romanında Kurmaca Bir Figür Olarak Şems-i Tebrizi", Niğde, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yüksek Lisans. 2019.

içerik olarak birbirlerinden ayrıldığı cihetleri belli başlı alıntılarını kullanarak kısa ve öz tahlile tabi tutar.²⁷ Yirmi sayfalık bu makale sonuç olarak şöyle bir sonuca ulaşır: “Türk romanı içinde son yıllara gelinceye kadar bu iki düşünürü ele alan ciddi bir çalışma yapılmadığını gördük. İncelediğimiz eserlere yeniden genel hatlarıyla bakacak olursak, bu romanların yapılarının büyük ölçüde Şems-i Tebrizî’nin mistik, destansı ve entrika yüklü hayatı üzerinde şekillendiğini, Mevlâna’nın ise genellikle felsefi ve psikolojik yönüyle tematik düzlemde yer aldığını söylemek mümkündür.” Bu çalışma söz konusu Mevlânâ’dan ziyade Şems üzerine Türk romanlarının yoğunlaşması iddiasıyla yukarıda incelediğimiz Yalap’ın yüksek lisans çalışmasındaki savlarla da örtüşür.

Biz bu Şems-i Tebrizî üzerine bibliyografya araştırmamızda, popüler kültür seviyesinde öne çıkan eser ve bilgilerden ziyade doğrudan (veya dolaylı bir şekilde) akademik çalışmaların konusu olan eserleri inceledik. Hayatına dair az bir bilgi olmasına rağmen yine de Şems-i Tebrizî hakkında Türkiye’de ve Türkçe’de azımsanmayacak kadar çalışmanın olduğu görülmüştür. Bu araştırmaları da temel olarak Şems’in hayatı hakkında, tasavvufî görüşleri ve edebiyat alanındaki çalışmalar gibi sınıflandırmak mümkündür. İçerik olarak birbirlerini tamamlayan bu alanlar öz olarak Şems ile Mevlânâ arasında geçen mânevî yolculuğa, hikmet arayışına, aşk ve dostluk anlatılarına odaklanırlar. Her ne kadar Şems hakkında bilinenler üzerine birçok eser kaleme alınmış olsa da hakkında bilinmeyenler

üzerine de birçok tahmin, çıkarım ve araştırmalar devam etmektedir. Biz ne kadar bildiğimiz Şems’i anlamaya ve anlatmaya devam etsek de Şems’in gizemli olan bir tarafının da halk arasında kendini muhafaza ettiğini görmek mümkündür.

Kaynakça

Kitaplar

- Güneşle aydınlananlar: Hz. Şems*, Nefes Yayınları, İstanbul-2009 (sempozyum).
- Semih Ceyhan, “Şems-i Tebrizî” TDVİA, Ankara-2010, c.38, ss. 511-516
- Sinan Yağmur, *Aşkın gözyaşları Şems-i Tebrizî: Biyografik roman*, Karatay Akademik Yayınları, Konya-2010
- Niyazi Demirörs, *Aranılan sevgili: Hazret-i Mevlânâ Şems-i Tebrizî Hazretlerini Şam’da Niçin Aradı*, Ankara-1965.
- Şems-i Tebrizî, *Konuşmalar: Makalat I-II*, (645/1247), Derleyen: M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul-1975.
- Mehmet Önder, *Şems-i Tebrizî: Aydınlık kapı*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara-1963.
- Salih Saim Unar, *Mevlânâ Celâleddin-i Rumi ve Şemseddin Tebrizî*, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2009.
- Şems-i Tebrizî, *Kalbinde İyilik Biriktirenin Yolu Hep Açıktır*, Destek Yayınları, 2020
- Erkan Türkmen, *Şems-i Tebrizî’nin Öğretileri*, Nüve Kültür Merkezi, 2014.
- Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî, *Aşkname*, Salon Yayınları, 2023.
- Şems-i Tebrizî, *Üçüncü Hat Hatt-ı Sevvum*, Lejand Yayınları, 2022.
- Şems-i Tebrizî, *Aşkın Mührü*, Gece Kitaplığı, 2024.

27 Soner Akpınar, “Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011 Bahar (14), 7-26, s. 11.

Mehmet Hakan Alşan, *Aşk'ın Zülfikarı Şems-i Tebrizi*, Önsöz Yayıncılık, 2020.

Şems-i Tebrizi, *Aşk-ı Alâ*, Dokuz Yayınları, 2021

Şems-i Tebrizi, *Aşkın Kırk Kuralı*, Az Kitap, 2022

Hüseyin Bal, *Mevlânâ Celâleddin ve Şems-i Tebrizi*, Otorite Yayınları, 2023.

Devrim Altay, *Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumi*, Alter Yayıncılık, 2022.

Seyhun Tunaşar, *Üç Batmî Bilge: Hasan Sabbah – Şems-i Tebrizi – Hacı Bektaş Veli*, Hermes Yayınları, 2021.

Melihat Kıyık Ürkmez, *Şems-i Tebrizi*, Nüve Kültür Merkezi, 2009.

Arif Etik, Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ

Makaleler

Tevfik Sübhânî, *Dîvân-ı Şems-i Tebrizî*, Çev: Çetin Kaska (Dânişnâme-i Cihân-i İslâm, “Dîvân-ı Şems-i Tebrizî” c.18, Tahran, 1392 başlıklı makalenin Türkçe çevirisidir.)

Aydın Eryılmaz, “Mürde Budem Zinde Şodem Gazeli Özelinde Şems-i Tebrizî'nin Mevlânâ'ya Tesiri” *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 3(7, 2022), 223-240.

Aydın Eryılmaz, “Makâlât Adlı Eserinde Şems-i Tebrizî”, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 2, Aralık 2022, 131-141

Rasih Güven, “Mevlânâ Ceâleddin ve Şems-i Tebrizi”, Çev: Sâfi Arpaguş, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 27 (2004/2), 135-148.

Hasan Çiftçi, “Mevlâna ile Şems-i Tebrizî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakani”, *Tasavvuf İlmî Araştırmaları Dergisi*, Ankara-2005. 565-590.

Hüseyin Güllece, “Mevlânâ ve Şems-i Tebrizi”, *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyumu*, Şanlıurfa-2007, 11-23.

Osman Nuri Küçük, “Şems-i Tebrizî'nin Tasavvufi Meşrebi ve Mevlânâ'nın Düşüncelerine Tesiri”,

Tasavvuf İlmî Araştırmaları Dergisi, Ankara, 24 (2009/2), s.11-38.

Soner Akpınar, “Modern Türk Romanında Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011 Bahar (14), 7-26

Şerife Ericek Maraşhoğlu & Mustafa Çoban, “Değerler Eğitimi'nin Referansları Bağlamında Şems-i Tebrizî'nin Makâlâtı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 73, Temmuz 2018, s. 522-536.

Ömer Faruk Akpınar, “Şems-i Tebrizî'nin Makâlât'ında Hadis Kullanımı”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, Yıl:6, Sayı: 6, 2021.

Bayram Ali Çetinkaya, Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya Gelişi ve Mevlânâ Dostluğu”, *Konya Kitapı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya, İlmî Hayat: III. Cilt*, Konya:2023, s. 343-371

Tezler

Elif Erkan, “Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Şems-i Tebrizi”, *Konya, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 2003.

2. Volkan Yalap, “Türk Romanında Kurmaca Bir Figür Olarak Şems-i Tebrizî”, *Niğde, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yüksek Lisans*. 2019.

Süfîlerin toplantısı. Metropolitan Müzesi, New York